TASVIRIY SAN’AT DARSLARIDA MAKTAB O‘QUVCHILARINING IJODIY QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Jumanazarova Nigina Qandiyor qizi,
Buxoro davlat pedagogika instituti magistranti

Buxoro davlat pedagogika instituti dotsenti,
p.f.f.d (PhD) Ibatova Nigora Istamovna taqrizi ostida

Mazkur maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktablarida tasviriy san’at darslari orqali o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning pedagogik va metodik asoslari yoritilgan. O‘quvchilarning badiiy tafakkuri, tasavvuri, mustaqil fikrlashi, ijodiy tashabbusi va tasviriy ifoda imkoniyatlarini rivojlantirishda muammoli ta’lim, ijodiy topshiriqlar, loyiha metodi, interfaol metodlar hamda refleksiv yondashuvning ahamiyati asoslangan. Shuningdek, tasviriy san’at mashg‘ulotlarini tashkil etish bosqichlari, ijodiy qobiliyatni baholash mezonlari va ta’lim samaradorligini oshirishga yo‘naltirilgan metodik tavsiyalar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: *tasviriy san’at, ijodiy qobiliyat, ijodiy tafakkur, badiiy tafakkur, tasavvur, muammoli ta’lim, loyiha metodi.*

METHODOLOGY FOR DEVELOPING SCHOOL STUDENTS’ CREATIVE ABILITIES IN FINE ARTS LESSONS

This article explores the pedagogical and methodological foundations for developing students’ creative abilities through fine arts lessons in general secondary schools. It substantiates the importance of problem-based learning, creative assignments, the project method, interactive teaching methods, and a reflective approach in developing students’ artistic thinking, imagination, independent thinking, creative initiative, and visual expression skills. Furthermore, the article outlines the stages of organizing fine arts lessons, criteria for assessing creative abilities, and methodological recommendations aimed at improving the effectiveness of the educational process.

Keywords: *fine arts, creative abilities, creative thinking, artistic thinking, imagination, problem-based learning, project method.*

МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ ШКОЛЬНИКОВ НА УРОКАХ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА

В данной статье рассматриваются педагогические и методические основы развития творческих способностей учащихся общеобразовательных школ посредством уроков изобразительного искусства. Обосновано значение проблемного обучения, творческих заданий, проектного метода, интерактивных методов и рефлексивного подхода в развитии художественного мышления, воображения, самостоятельного мышления, творческой инициативы и изобразительных возможностей учащихся. Кроме того, изложены этапы организации занятий по изобразительному искусству, критерии оценки творческих способностей и методические рекомендации, направленные на повышение эффективности обучения.

Ключевые слова: *изобразительное искусство, творческие способности, творческое мышление, художественное мышление, воображение, проблемное обучение, проектный метод.*

Kirish. Bugungi kunda ta’lim tizimida o‘quvchilarning intellektual salohiyati bilan bir qatorda, ijodiy qobiliyati, mustaqil fikrlashi, muammoli vaziyatlarga noodatiy yechim topishi va o‘z g‘oyalarini amaliy faoliyatda namoyon etish ko‘nikmalarini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Bu jarayonda tasviriy san’at fani o‘quvchilarning estetik dunyoqarashini shakllantirish, atrof-muhitni obrazli idrok etish va ijodiy tafakkurini rivojlantirish uchun muhim pedagogik imkoniyatlarga ega.

Tasviriy san’at darslarining o‘ziga xosligi shundaki, o‘quvchi o‘z bilim va tasavvurlarini rang, chiziq, shakl, kompozitsiya va obrazlar orqali ifodalaydi. Bunda uning kuzatuvchanligi, tasavvuri, hissiy idroki, mustaqil qaror qabul qilishi hamda badiiy ifoda vositalaridan foydalanish qobiliyati o‘zaro uyg‘unlashadi. Shu sababli tasviriy san’at mashg‘ulotlari nafaqat tasvirlash ko‘nikmalarini egallash, balki o‘quvchilarning ijodiy imkoniyatlarini yuzaga chiqarish vositasi sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Biroq tasviriy san’at darslarida faqat tasvirlash texnikasini o‘zlashtirishga e’tibor qaratilishi o‘quvchilarning individual ijodiy imkoniyatlarini to‘liq namoyon etishiga to‘sqinlik qilishi mumkin. O‘quvchiga tayyor namunani takrorlash bilan cheklanmay, mustaqil g‘oya yaratish, turli yechimlarni sinab ko‘rish, o‘z ishini tahlil qilish va ijodiy qarorlarini asoslash imkoniyati ham berilishi lozim. Shu jihatdan tasviriy san’at darslarida ijodiy qobiliyatni rivojlantirishga yo‘naltirilgan metodik tizimni takomillashtirish dolzarb pedagogik vazifa hisoblanadi.

Tadqiqotning maqsadi tasviriy san’at darslarida maktab o‘quvchilarining ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi samarali pedagogik metodlar, ijodiy topshiriqlar va ta’limni tashkil etish mexanizmlarini nazariy jihatdan asoslashdan iborat.

Mavzuga doir adabiyotlar tahlili. Ijodiy qobiliyat insonning mavjud bilim, tajriba, tasavvur va ko‘nikmalaridan foydalanib, yangi g‘oya, original yechim yoki o‘ziga xos badiiy mahsulot yaratish imkoniyatini ifodalaydi. Ta’lim jarayonida ijodiy qobiliyat o‘quvchining mustaqil fikrlashi, muammoga turli nuqtayi nazardan yondashishi, yangi g‘oyalarni ilgari surishi va ularni amaliy faoliyatda ro‘yobga chiqarishida namoyon bo‘ladi.

L.S. Vygotskiy ijodiy faoliyatni inson tasavvuri va mavjud tajribasining o‘zaro ta’siri bilan bog‘liq holda izohlagan. Uning qarashlariga ko‘ra, ijodiy faoliyat avvalgi tajriba elementlarini qayta birlashtirish va yangi obrazlarni shakllantirish imkoniyati bilan chambarchas bog‘liq. Bu fikr tasviriy san’at ta’limida o‘quvchilarning kundalik kuzatuvlari, hayotiy taassurotlari va badiiy tajribalaridan foydalanish muhimligini ko‘rsatadi.

E. Eisner san’at ta’limining bilish, idrok etish, muqobil qarorlar ishlab chiqish va murakkab hodisalarga turli nuqtayi nazardan qarashni rivojlantirishdagi imkoniyatlarini asoslagan. Mazkur yondashuvga ko‘ra, tasviriy san’at darslari nafaqat badiiy ko‘nikmalarni egallash, balki o‘quvchining fikrlash usullarini boyitish va individual qarashlarini ifodalash vositasi hamdir.

Ilmiy-pedagogik qarashlar tahlili ijodiy qobiliyat tasavvur, mustaqil fikrlash, tashabbuskorlik, badiiy ifoda va refleksiv faoliyat kabi o‘zaro bog‘liq tarkibiy qismlardan tashkil topishini ko‘rsatadi. Tasviriy san’at darslarida mazkur sifatlarni rivojlantirish uchun o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, tayyorgarlik darajasi va individual qiziqishlarini hisobga olish zarur.

Shuningdek, ijodiy qobiliyatni rivojlantirishda muammoli ta’lim, loyiha metodi, ijodiy topshiriqlar, badiiy tahlil va hamkorlikdagi ta’limning imkoniyatlari muhim ahamiyatga ega. Ushbu metodlar o‘quvchilarning mustaqil izlanishi, turli yechimlarni taqqoslashi, o‘z g‘oyalarini asoslash va ijodiy faoliyat natijalarini baholashiga sharoit yaratadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotning metodologik asosini shaxsga yo‘naltirilgan, faoliyatga asoslangan va kompetensiyaviy yondashuvlar tashkil etadi. Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv o‘quvchilarning individual qobiliyati, qiziqishi va ijodiy imkoniyatlarini hisobga olishni nazarda tutadi. Faoliyatga asoslangan yondashuv ijodiy qobiliyatni amaliy topshiriqlarni bajarish, tajriba o‘tkazish va mustaqil qaror qabul qilish jarayonida rivojlantirishga yo‘naltiriladi. Kompetensiyaviy yondashuv esa olingan bilim va ko‘nikmalarni turli ijodiy vaziyatlarda qo‘llashga e’tibor qaratadi.

Maqolani tayyorlashda ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, umumlashtirish va metodik modellashtirish usullaridan foydalanildi. Ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish orqali ijodiy qobiliyatning mazmuni, tarkibiy qismlari va uni rivojlantirishga oid nazariy qarashlar o‘rganildi. Qiyosiy tahlil yordamida tasviriy san’at darslarida qo‘llaniladigan pedagogik metodlarning imkoniyatlari taqqoslandi. Umumlashtirish asosida nazariy qarashlar va metodik tavsiyalar tizimlashtirildi, metodik modellashtirish orqali esa ijodiy faoliyatni bosqichma-bosqich tashkil etish modeli ishlab chiqildi.

Tadqiqot doirasida tasviriy san’at darslarida ijodiy qobiliyatni rivojlantirishga yo‘naltirilgan metodik yondashuv shakllantirildi. Ushbu yondashuv motivatsion-tayyorgarlik, g‘oyalarni izlash va rejalashtirish, amaliy-ijodiy faoliyat, taqdimot va tahlil, refleksiya va takomillashtirish bosqichlarini qamrab oladi.

Maqolada bayon etilgan metodik tavsiyalar nazariy-metodik tahlil asosida ishlab chiqilgan. Ularning samaradorligini miqdoriy ko‘rsatkichlar asosida aniqlash uchun alohida pedagogik tajriba-sinov tadqiqotini o‘tkazish, dastlabki va yakuniy natijalarni taqqoslash hamda statistik tahlil qilish talab etiladi.

Olingan natijalar va ularning tahlili. Ilmiy-pedagogik adabiyotlar tahlili va metodik umumlashtirish natijasida tasviriy san’at darslarida maktab o‘quvchilarining ijodiy qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiluvchi asosiy pedagogik metodlar, faoliyat bosqichlari va baholash mezonlari tizimlashtirildi.

Ijodiy qobiliyatni rivojlantirishda tasavvur va obrazli tafakkur, ijodiy fikrlash, badiiy ifoda qobiliyati, mustaqillik va tashabbuskorlik hamda refleksiv qobiliyat muhim tarkibiy qismlar sifatida belgilandi. Tasavvur va obrazli tafakkur yangi tasviriy g‘oyalarni shakllantirishda, ijodiy fikrlash bir muammoga bir nechta yechim taklif qilishda, badiiy ifoda rang, shakl, chiziq va kompozitsiyadan maqsadga muvofiq

foydalanishda namoyon bo‘ladi. Mustaqillik va tashabbuskorlik o‘quvchining ishni rejalashtirishi va qaror qabul qilishida, refleksiv qobiliyat esa o‘z faoliyatini tahlil qilishi va takomillashtirishga intilishida ko‘rinadi.

Tahlil asosida o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatini rivojlantirishda muammoli ta’lim, ijodiy topshiriqlar, loyiha metodi, kuzatish va badiiy tahlil, interfaol ta’lim hamda refleksiv yondashuvdan foydalanish maqsadga muvofiq deb topildi.

Muammoli ta’lim o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi va muqobil yechimlarni izlashiga yordam beradi. Masalan, “Tabiatni asrash” mavzusida kompozitsiya yaratishda o‘quvchilardan ekologik g‘oyani rang, obraz va ramzlar orqali ifodalash yo‘llarini aniqlash so‘raladi. Bu jarayonda ular muammoni anglaydi, bir nechta g‘oyani ishlab chiqadi, muqobil variantlarni taqqoslaydi va eng maqbul yechimni tanlaydi.

Ijodiy topshiriqlar bir mavzuni turli usullarda tasvirlash, geometrik shakllardan yangi obraz yaratish, ranglar yordamida kayfiyatni ifodalash yoki oddiy buyumning noodatiy tasvirini ishlab chiqish orqali o‘quvchilarning individual badiiy yondashuvini shakllantiradi. Loyiha metodi esa o‘quvchilarning g‘oya ishlab chiqish, materiallarni tanlash, ish rejasini tuzish, yakuniy mahsulot yaratish va uni taqdim etish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yo‘naltiriladi. “Mening mahallam”, “Kelajak shahri”, “Milliy naqshlar va zamonaviy dizayn” kabi mavzularda individual yoki guruhiy loyihalarni tashkil etish mumkin.

Kuzatish va badiiy tahlil metodlari orqali o‘quvchilar tabiat manzaralari, me’moriy obyektlar, xalq amaliy san’ati namunalari va rassomlar asarlarini o‘rganadilar. O‘qituvchining “Rassom ushbu rangni nima sababdan tanlagan?”, “Kompozitsiyadagi asosiy obraz qaysi?”, “Asarni boshqa ranglarda tasvirlasak, uning mazmuni qanday o‘zgaradi?” kabi savollari o‘quvchilarning mustaqil tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Metodik tahlil asosida ijodiy faoliyatni besh bosqichda tashkil etish modeli taklif etildi. Birinchi bosqich — motivatsion-tayyorgarlik bosqichi bo‘lib, unda mavzuga qiziqish uyg‘otiladi, muammoli vaziyat yaratiladi va o‘quvchilar ijodiy faoliyatga tayyorlanadi. Ikkinchi bosqich — g‘oyalarni izlash va rejalashtirish bo‘lib, unda o‘quvchilar bir nechta g‘oyani ishlab chiqadilar, eskizlar tayyorlaydilar hamda rang va materiallarni tanlaydilar. Uchinchi bosqich — amaliy-ijodiy faoliyat bo‘lib, o‘quvchilar o‘z g‘oyalarini tasviriy vositalar orqali ifodalaydilar va turli yechimlarni sinab ko‘radilar. To‘rtinchi bosqich — taqdimot va tahlil bo‘lib, tayyor ishlar namoyish etiladi, ijodiy g‘oyalar tushuntiriladi va badiiy yechimlar muhokama qilinadi. Beshinchi bosqich — refleksiya va takomillashtirish bo‘lib, o‘quvchilar o‘z faoliyatini baholaydilar, qiyinchiliklarni aniqlaydilar va keyingi ishlar uchun xulosalar chiqaradilar.

Mazkur model ijodiy qobiliyatni faqat yakuniy rasmning badiiy sifatiga qarab emas, balki g‘oyani shakllantirish, izlanish, mustaqil qaror qabul qilish va o‘z faoliyatini tahlil qilish jarayonlari orqali ham baholash imkonini beradi.

Amaliy qo‘llash namunasi sifatida “Kelajak shahri” mavzusidagi ijodiy topshiriq taklif etildi. Mashg‘ulot davomida o‘quvchilarga kelajak shahrining qulay va ekologik xavfsiz ko‘rinishi haqida muammoli savol beriladi. Ular kamida ikkita kompozitsion eskiz tayyorlaydilar, ranglar va shakllarni tanlaydilar hamda o‘z g‘oyalarini rasm yoki kollaj orqali ifodalaydilar. Yakunda ishlar taqdim etilib, ularning asosiy g‘oyasi va o‘ziga xos jihatlari muhokama qilinadi. Bunda barcha o‘quvchilardan bir xil natija talab qilinmaydi, balki ularning individual qarashlari va mustaqil yechimlariga e’tibor qaratiladi.

Ijodiy faoliyatni baholash uchun g‘oyaviy mustaqillik, ijodiy fikrlash, tasavvur va obrazlilik, badiiy mahorat, ijodiy faollik hamda refleksiya mezonlaridan foydalanish tavsiya etildi. Ushbu mezonlar asosida ijodiy qobiliyatning yuqori, o‘rta va boshlang‘ich darajalarini tavsiflash mumkin. Yuqori darajada o‘quvchi mustaqil g‘oya ishlab chiqadi, bir nechta yechimni ko‘rib chiqadi va o‘z ishini asoslay oladi. O‘rta darajada o‘quvchi g‘oya yaratadi, biroq ayrim bosqichlarda o‘qituvchi ko‘magiga ehtiyoj sezadi. Boshlang‘ich darajada esa o‘quvchi ko‘proq namunalar va bevosita ko‘rsatmalarga tayanadi. Baholashda o‘quvchining yoshi, tayyorgarlik darajasi va individual rivojlanish dinamikasi hisobga olinishi lozim.

Muhokama. Nazariy-metodik tahlil tasviriy san’at darslarida ijodiy qobiliyatni rivojlantirish o‘quvchining mustaqil faoliyati, pedagogik muhit, ijodiy topshiriqlarning mazmuni va baholash yondashuvlari bilan uzviy bog‘liqligini ko‘rsatadi.

An’anaviy yondashuvda o‘quvchilarning ishini baholashda ko‘pincha tasvirning texnik aniqligi va estetik ko‘rinishiga ustuvor ahamiyat beriladi. Biroq bunday baholash o‘quvchining mustaqil g‘oya ishlab chiqishi, muqobil yechimlarni sinab ko‘rishi va ijodiy qarorlarini asoslashini to‘liq aks ettirmasligi mumkin. Shu sababli ijodiy faoliyat jarayoni va yakuniy natijani birgalikda baholash maqsadga muvofiqdir.

Taklif etilgan metodik modelning muhim jihati ijodiy faoliyatni o‘zaro bog‘langan bosqichlar asosida tashkil etishidir. Motivatsiya o‘quvchining topshiriqqa qiziqishini oshirishga xizmat qilsa, g‘oyalarni izlash va rejalashtirish mustaqil fikrlashni rag‘batlantiradi. Amaliy faoliyat badiiy vositalardan foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantiradi, taqdimot va refleksiya esa o‘quvchining o‘z ishiga tanqidiy yondashishi hamda ijodiy qarorlarini asoslashiga imkon beradi.

Muammoli ta’lim, loyiha metodi va hamkorlikdagi faoliyatni uyg‘unlashtirish o‘quvchilarga bir muammoning turli yechimlarini ko‘rish, o‘z qarashlarini boshqalarning fikrlari bilan taqqoslash va yangi g‘oyalarni shakllantirish imkonini beradi. Biroq metodlarni tanlashda o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, tasviriy tayyorgarligi, mavjud resurslar va dars uchun ajratilgan vaqt hisobga olinishi zarur.

O‘qituvchining pedagogik pozitsiyasi ham muhim ahamiyatga ega. O‘quvchilarning xato qilishdan qo‘rqmasligi, o‘z fikrini erkin ifodalashi va mustaqil qaror qabul qilishi uchun qulay psixologik muhit yaratilishi lozim. O‘qituvchi tayyor yechimni majburan qabul qildirish o‘rniga, yo‘naltiruvchi savollar berishi, mustaqil izlanishni rag‘batlantirishi va konstruktiv fikr-mulohazalar taqdim etishi kerak.

Milliy tasviriy san’at, xalq amaliy san’ati va zamonaviy badiiy tajribalarni dars mazmuniga kiritish o‘quvchilarning madaniy dunyoqarashini boyitadi. Raqamli texnologiyalar, elektron tasvirlar va virtual ko‘rgazmalardan foydalanish ham ijodiy tajribani kengaytirishi mumkin. Shu bilan birga, texnologiyalar pedagogik maqsadga yo‘naltirilgan topshiriqlar va mustaqil izlanish bilan uyg‘unlashtirilgandagina ta’lim jarayoniga samarali xizmat qiladi.

Tadqiqotning muhim cheklovi shundaki, taklif etilgan metodik modelning samaradorligi tajriba-sinov ishlari va statistik ko‘rsatkichlar orqali tekshirilmagan. Shu bois uning amaliy natijadorligi haqida qat’iy miqdoriy xulosalar chiqarish mumkin emas. Kelgusida umumta’lim maktablarida pedagogik tajriba-sinov ishlarini tashkil etish, o‘quvchilarning dastlabki va yakuniy natijalarini taqqoslash hamda olingan ma’lumotlarni statistik tahlil qilish tavsiya etiladi.

Xulosa. Tasviriy san’at darslarida maktab o‘quvchilarining ijodiy qobiliyatini rivojlantirish ta’lim mazmunini ijodiy faoliyat, mustaqil fikrlash, badiiy izlanish va refleksiya bilan boyitishni talab etadi. Mazkur jarayonda o‘quvchiga tayyor bilim va tasviriy namunalarni o‘zlashtirish bilan cheklanmay, o‘z g‘oyalarini ishlab chiqish, turli yechimlarni sinab ko‘rish va mustaqil badiiy qarorlar qabul qilish imkoniyatini yaratish muhimdir.

Tadqiqotning nazariy-metodik tahlili asosida ijodiy qobiliyat tasavvur, mustaqil fikrlash, badiiy ifoda, tashabbuskorlik va refleksiv faoliyatning o‘zaro uyg‘unligi asosida rivojlanishi aniqlandi. Muammoli ta’lim, ijodiy topshiriqlar, loyiha metodi, badiiy tahlil va hamkorlikdagi ta’lim o‘quvchilarning mustaqil ijodiy faoliyatini tashkil etish uchun muhim metodik imkoniyatlarni yaratadi.

Ijodiy faoliyatni motivatsiya, g‘oya yaratish, amaliy bajarish, taqdimot va refleksiya bosqichlarida tashkil etish metodik izchillikni ta’minlaydi. Ijodiy qobiliyatni baholashda yakuniy ishning sifatidan tashqari, o‘quvchining mustaqilligi, g‘oyalar xilma-xilligi, ijodiy izlanishi va o‘z faoliyatini tahlil qilishi ham hisobga olinishi zarur.

O‘qituvchining rag‘batlantiruvchi pedagogik pozitsiyasi, individual yondashuvi va qulay ijodiy muhit yaratishi o‘quvchilarning o‘z imkoniyatlarini namoyon etishiga yordam beradi. Shuningdek, milliy san’at namunalari, zamonaviy badiiy tajribalar va raqamli vositalardan maqsadli foydalanish o‘quvchilarning ijodiy tajribasini kengaytirish imkonini beradi.

Umuman olganda, tasviriy san’at darslarida ijodiy qobiliyatni rivojlantirishga yo‘naltirilgan metodik yondashuv o‘quvchilarning badiiy mahoratini shakllantirish bilan bir qatorda, ularning mustaqil fikrlashi, muammolarni hal qilishi, o‘z g‘oyalarini ifodalashi va ijodiy faoliyat natijalarini tahlil qilishi uchun pedagogik sharoit yaratadi. Taklif etilgan metodik tavsiyalarning samaradorligini aniqlash uchun kelgusida tajriba-sinov tadqiqotlarini amalga oshirish maqsadga muvofiq.

Adabiyotlar:

1. Nishonova Z.T., Alimova G.K. Bolalar psixologiyasi va uni o‘qitish metodikasi. — Toshkent: O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi nashriyoti, 2006.

2. Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. — Toshkent: Fan, 2006.

3. Ishmuhamedov R.J., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. — Toshkent: Iste’dod, 2008.

4. Hasanov R. Tasviriy san‘at asoslari. T.: 2009.

5. Oripov B.N. Tasviriy san‘at darslari samaradorligini oshirish omillari‖. T.: 1978.

6. Богоявленская Д.Б. Психология творческих способностей. — Москва: Академия, 2002.

7. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. – Москва: Просвещение, 1991.